

Протоієрей Михаїл ЙОСИФЧУК*
Archpriest Mykhail IOSYFCHUK**

ORCID.org/0000-0002-5434-6440

Протоієрей Миколай ЙОСИФЧУК***
Archpriest Mykolai IOSYFCHUK****

УДК 271.2

DOI: 10.35332/2411-4677.2022.22.6

ORCID.org/0000-0003-4730-7707

ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОГО СТАТУСУ В КИЇВСЬКІЙ РУСИ У СВІТЛІ КНЯЖИХ ІМЕН З РОДУ РЮРИКОВИЧІВ – ХРИСТІЯНСЬКИХ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ХРЕЩЕННЯ ТА ПОСТРИГУ

THE PROBLEM OF THE STATE STATUS IN THE KYIVSKA RUS REGARDING THE PRINCELY NAMES OF THE CHRISTIAN RURIKOVICH FAMILY, RECEIVED DURING THE HOLY BAPTISMAL TONSURE

Актуальність обраної проблеми зумовлена тим, що сучасні українські історики, на відміну від російських, приділяють недостатньо уваги походженню державних керівників Руси-України від Володимира Великого до завершення галицько-волинської династії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження В. Зотова [О Черниговских князях по Любецкому Синодику и о Черниговском княжестве в татарское время, 1892] та Л. Войтовича [Княжа доба: портрети еліти, 2006] є єдиними доступними джерелами для вивчен-

Російсько-українська війна, що розпочалася 2014 р., а особливо агресія 24 лютого 2022 р. ставить перед кожним необхідність осмислення минулого Руси-України та негативного впливу державного утворення Росії-Московії.

Дослідження присвячене з'ясуванню державного статусу правителів держави Східної Європи в іменах правлячої династії у порівнянні з християнськими (хрещеними) іменами спадкоємців роду Володимира Великого та Ярослава Мудрого по різних лініях до нашестя

* Кандидат наук із богослів'я, настоятель парафії Ікони Божої Матері «Утамуй моя печалі» м. Київ.

** PhD in Theology, the abbot of the Icon of the Mother of God «Utamui Moia Pechali» Parish in Kyiv.

*** Кандидат наук із богослів'я, настоятель парафії Святого Олександра Невського, м. Київ.

**** PhD in Theology, the abbot of the Staint Alexander Nevskiyi Parish in Kyiv.

ня проблематики правлячих родів Русі.

Мета статті – проаналізувати державний статус правителів Руси-України в іменах «княжих» та хрещених.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити державний статус правлячої династії Києва Ярослава Мудрого до зміни її нащадками Чингізидів;
- указати роль і значення імені приналежності до роду Володимира та хрещених імен нових родів, які мали на меті прив'язати представників династії до зазначеного роду;
- з'ясувати особливості появи та зміни імен правлячої династії у світлі наявних джерел;

Визначення державного статусу правителів Київської Русі було детально розкрито в дослідженні В. Ар'єва та М. Йосифчука [2015, с. 69–76]. Окремо відзначимо ґрунтовну працю російських істориків [Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б., 2006].

Династія Рюрика, що надала великі роди Київській Русі, започаткувала процес встановлення нової правлячої династії найбільшої держави Європи. При народженні дитини з роду Рюрика їй давали два імені – хрещене, згідно з православним місяцесловом, і т. зв. княже, слов'янського (Володимир, Всеволод, Мстислав, Язяслав, Святополк, Ростислав, Ярополк, Ярослав та ін.) або варязького (Олег, Рюрик, Гліб, Ігор-Інгвар тощо) походження на честь дідів-прадів

Батия з іншими нащадками Чингісхана, а також заміну давньої традиції XIII–XIV ст. поєднання імен роду Рюрика з іменами православного календаря.

Розглянуто дослідження цього питання українських і російських науковців, зокрема здійснено аналіз праць В. Зотова «О Черниговских князьях по Любичскому синодику о Черниговском княжестве в Татарское время» та Л. Войтовича «Княжа доба: портрети еліти».

Ключові слова: Київська Русь, Синодик, Рюриковичі, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, кесар-цар, великий князь, хрещені та княжі імена, княжий постриг, статус влади.

The Russian-Ukrainian war in modern times since 2014, especially the aggression of February 24, 2022, gives everyone the understanding of the past of Rus-Ukraine and the negative influence of the leaders of the state formation of Russia-Moscowia.

This study is designed to clarify the state status of the rulers of the state of Eastern Europe in the names of the ruling dynasty in comparison with the Christian (baptized during holy baptism) to the heirs of the family of Volodymyr the Great and Yaroslav the Wise in different lines before the invasion of Batu Khan and other descendants of Genghis Khan, as well as the change of the ancient tradition in the XIII–XIV centuries to combine the names of the Rurik family with the names of the Orthodox calendar.

або найближчих родичів [Войтович Л., 2006, с. 26–27].

Проф. Л. Войтович, як і згадані російські науковці, на жаль, не зазначили, що родове ім'я Рюриковичів надавалось після першого постригу дітей чоловічого роду у віці 3–4 роки або пізніше, коли княжу дитину приносив хрещений (зазвичай князь. – Авт.), над якою читалась молитва найменування роду, а після цього дитину «посаджено на коня». Під час постригу і найменування був присутній близький родич, який засвідчував можливість отримання дитиною права на певну ступінь родового правоприємства, наслідуючи своїх старших родичів, живих або померлих.

Про це, власне, і говорить проф. С. Соловйов в одній зі своїх праць: для узаконення влади з правом посідання удільних престолів, у т. ч. Київського, над дітьми роду Рюриковичів віком двох-чотирьох років проводився особливий чин – «княжий постриг», який супроводжувався церковним благословенням митрополита або місцевого єпископа з «посадженням» на коня і влаштуванням святкових урочистостей [Соловйов, 1988, с. 12–13]. Джерел в українській історіографії з даного питання практично немає, або авторам із різних причин недоступні відповідні матеріали.

Згідно з дослідженням Л. Войтовича, імена засновника династії Рюрика (Hroerekr) та його наступників Олега (Helgi) та Ігоря (Ingwarr), як і Аскольда (Hoskoldr), Діра (Dyrr) та Ольги (Helga) мають

The research of Ukrainian and Russian scientists on this issue is considered, in particular, the analysis of the work of V. Zotov "On Chernihiv princes according to the Lubytsia Synod on the Chernihiv principality in the Tatar time, 1892" and the respected Ukrainian researcher Professor Leontiy Voitovych "Princely Age: Portraits of the elite, 2006" is presented.

It should be noted that this scientific article is one of the attempts to study the issue of the state status of the rulers of the Kyivska Rus-Ukraine and the presented historical problems require more detailed further scientific research.

The relevance of the chosen problem is due to the fact that modern Ukrainian historians, unlike Russian ones, pay insufficient attention to the origin of the state leaders of Rus-Ukraine from Volodymyr the Great to the end of the Galicia-Volyn dynasty.

However, Russian historiography claims that the bastard of the glorious Volodymyr Monomakh – Iurii Dolgorukov and his descendants were the beginning and consequence of the "Russian state".

Statement of the problem. The All-Ukrainian Conference "Orthodoxy in Ukraine" in 2022 celebrates the 300th anniversary of the memory of Hryhorii Skovoroda and Rev. Paisius Velychkoskyi.

Analysis of recent research and publications: The studies of V. Zotov and L. Voitovych are the only sources available to the authors on this issue of the ruling families of Rus.

Historical sources and personal opinions of Ukrainian and Russian

скандинавське походження [Войтович Л., 2006, с. 198, 203, 211, 205, 215]. Княжі імена надавались за встановленою традицією у трьох основних напрямках – скандинавське або слов'янське, а також на честь перших новоканонізованих святих Бориса й Гліба:

1. Імена скандинавського (норманського-варязького) походження:

А) **Рюрик** – Рюрик засновник династії [Войтович Л., с. 196], Рюрик Ростиславич – онук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 327], Рюрик-Василь Ростиславич, правнук Володимира Мономаха [Зотов В., 1892, с. 52; Войтович Л., с. 519], Рюрик-Костянтин Ольгович, онук Святослава Всеволодовича [Зотов В., 1892, с. 61];

Б) **Олег** – Олег Святославич (трагічно загинув у 977 р.), син Святослава Ігоровича [Войтович Л., 2006, с. 231], Олег-Михайло Святославич, онук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 372], який започаткував династію Ольговичів, у роді якого було багато князів з іменем Олег (напр., його онук Олег Святославич [Зотов В., 1892, с. 269] та правнук Олег Святославич [Зотов В., 1892, с. 272]). Останній з іменем засновника династії був св. благ. Олег (Леонтій) Романович, онук св. Михаїла Чернігівського [Зотов В., 1892, с. 83], а також Олег Ярославович, син Ярослава Осмомисла Галицького [Войтович Л., 2006, с. 350].

В) **Ігор-Ігвар** – Ігор-Костянтин Ярославич, син Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 322], Ігор-Іван Василькович, син Василька Теремовлянського [Войтович Л., 2006, с. 338], Ігор-Георгій Ольгович [Войтович Л., 2006, с. 399], Ігор-Георгій Святославич [Войтович Л., 2006, с. 403] та Ігор Ярославич, відповідно, син, внук і правнук Олега Святославича (прозваного Гориславичем)

scholars are presented. This article requires more detailed scientific research in bachelor's and master's theses in various institutions of Ukraine and abroad.

The purpose of the article: to analyze the state status of the rulers of Rus-Ukraine in the names of "princes" and baptized. The study of the purpose of the research presents the solution of the following tasks:

- 1. To designate the state status of the ruling dynasty of Kyiv Yaroslav the Wise before it was replaced by the descendants of the Genghisids.*
- 2. To indicate the role and significance of the name of belonging to the family of St. Volodymyr and the baptismal names of new families, which were intended to bind the representatives of the dynasty to the specified family.*
- 3. To find out the peculiarities of the appearance and change of the names of the ruling dynasty in relation to the existing sources.*

Key words: *Kyivska Rus, Synod, Rurikovich, Volodymyr the Great, Yaroslav the Wise, Cesar the King, Grand Duke, baptized and princely names, princely tonsure, status of power.*

[Зотов В., 1892, с. 263, 270, 274], Інгар Ігорович та Інгар-Кузьма Інгаревич – нащадки Ярослава Мудрого по лінії його внука Ярослава Святославича [Войтович Л., 2006, с. 382, 384]. Інші особи з даного роду за наявними джерел невідомі.

2. Слов'янські імена роду Рюриковичів, найбільш поширені на Київському царському престолі та в інших князівствах:

А) **Святослав** – Святослав Ігорович [Войтович Л., 2006, с. 219], Святослав-Микола Ярославич [Войтович Л., 2006, с. 312], Святослав-Панкратій Давидович [Войтович Л., 2006, с. 375], Святослав-Микола Ольгович та Святослав-Михайло Всеволодович [Войтович Л., 2006, с. 400] та ін.;

Б) **Святополк** – Святополк-Петро Володимирович Окаянний, син Володимира Великого [Войтович Л., 2006, с. 248], Святополк-Михайло Із'яславич, онук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 355];

В) **Володимир** – Володимир-Василь Великий [Войтович Л., 2006, с. 232], Володимир Ярославич, син Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 305], Володимир-Василь Мономах, онук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 455], Володимир Давидович, правнук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 376], Володимир Мстиславич, онук Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 463], Володимир Рюрикович, праправнук Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 522] та ін.;

Г) **Ярослав** – Ярослав-Георгій Мудрий [Войтович Л., 2006, с. 256], його онук Ярослав-Панкратій Святославич [Войтович Л., 2006, с. 374], а також Ярослав Ярополкович, правнук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 356], Ярослав Ізяславич, правнук Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 470], Ярослав Всеволодович, онук Олега Гореславича [Войтович Л., 2006, с. 401] та ін.;

Д) **Ізяслав** – Ізяслав Володимирович, старший син Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 247], Ізяслав-Дмитро Ярославич, старший (після смерті Володимира) син Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 306], Ізяслав Давидович [Войтович Л., 2006, с. 376] та Ізяслав Володимирович [Войтович Л., 2006, с. 458] правнуки Ярослава Мудрого, Ізяслав-Пантелеймон Мстиславич, онук Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 461] та ін.;

Е) **Мстислав** – Мстислав-Костянтин Володимирович, син Володимира Великого [Войтович Л., 2006, с. 270], Мстислав-Федір-Геральд Володимирович Великий, син Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 457], Мстислав-Федір Ізяславич [Вой-

тович Л., 2006, с. 466] та Мстислав-Федір Ростиславич [Войтович Л., 2006, с. 520] – правнуки Володимира Мономаха, син Мстислава Ростиславича Мстислав-Федір Мстиславич Удатний [Войтович Л., 2006, с. 520] та ін.;

Є) **Всеволод** – Всеволод-Андрій Ярославич, син Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 315], Всеволод-Гавриїл Мстиславич, онук Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 460], Всеволод-Кирило Ольгович, правнук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 397], Всеволод-Данило Святославич, внук Всеволода Ольговича [Войтович Л., 2006, с. 404] та ін.

3. Особливою пошаною користувались імена хрещене та княже перших новоканонізованих святих **Борис-Роман** [Войтович Л., 2006, с. 274] та **Гліб-Давид** [Войтович Л., 2006, с. 275], на честь яких називали приналежних до роду Рюриковичів онуків Ярослава Мудрого та подальших нащадків:

А) **Борис** – Борис В'ячеславович – онук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 323], а також інші князі, які мали ім'я **Роман**, наприклад, славний Роман Великий Галицький, про якого див. далі;

Б) **Гліб** – Гліб Святославич, онук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 371], Гліб Ольгович, правнук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 400], Гліб Святославич, онук Всеволода Ольговича [Войтович Л., 2006, с. 405] та ін.;

В) **Давид** – Давид Ігорович [Войтович Л., 2006, с. 324] та Давид Святославич [Войтович Л., 2006, с. 372] – онуки Ярослава Мудрого, Давид-Гліб Ростиславич – онук Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 520], Давид Ольгович – праправнук Олега Святославича-Гориславича [Войтович Л., 2006, с. 415] та ін.;

Г) **Роман** – Роман Святославич – внук Ярослава Мудрого від сина Святослава [Войтович Л., 2006, с. 372], Роман Володимирович – правнук Ярослава Мудрого від сина Всеволода [Войтович Л., 2006, с. 458], Роман-Борис Ростиславич – правнук Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 519], Роман-Борис Мстиславич Великий – праправнук Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 470] та ін.

Початок династії поклав Рюрик, походження якого детально дослідив український проф. Л. Войтович [Войтович Л., 2006, с. 196 – 203]. Існує низка припущень щодо належності Рюрика до слов'янської або варязької народності [Бойко Н, 2006, с. 43].

Проф. Є. Голубинський наполягає у своїй праці, що імена наступників Рюрика – Олега, Ігоря-Інгвара та Ольги суто варязького (норманського) походження [Голубинський Є., 2006,

с. 51]. Проте, згідно з науковим дослідженням цього автора, син нормана-варяга чомусь отримує слов'янське ім'я **Святослав**, а внуки також неварязькі імена **Ярополк** та **Володимир** [Голубинський Е., 2006, с. 67, 129], за винятком Олега Святославича, який трагічно загинув у міжусобній боротьбі 977 р. [Войтович Л., 2006, с. 231].

Цікаво, що серед нащадків правителя Русі Ярослава Мудрого – Святослава та Всеволода надавали перевагу під час постригу іменам Святослав, Всеволод, Із'яслав, Ярослав, Гліб, Давид, Ігор та Володимир, Мстислав, Ростислав тощо [Войтович Л., 2006, с. 26]. Ці імена не були випадковим явищем, оскільки з певним іменем особа отримувала право на київський та інші удільні престולי. Приклад імен правителів Києва буде додано під час розгляду кожної особи.

Наступними князями з іменами норманської гілки були син Ярослава Мудрого Ігор Ярославич та його внуки Рюрик Ростиславич і Олег Святославич [Войтович Л., 2006, с. 372–374], також нащадки роду – Ігор Ольгович – правнук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 399–400], Ігор Святославич – праправнук Ярослава Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 403], Ігвард Ярославич Луцький і Київський – праправнук Володимира Мономаха по прямій чоловічій лінії [Войтович Л., 2006, с. 420], Рюрик-Давид Олегович Чернігівський – праправнук Володимира Мономаха по лінії від дочки Мстислава Великого [Зотов В., 1892, с. 45–66] та інші малознані в історії князі, імена яких, проте, згадані в історичних джерелах.

Таким чином, усі князі роду Рюрика мали подвійні імена – родове та хрещене, починаючи від Володимира-Василя Великого та Ярослава-Георгія Мудрого [Войтович Л., 2006, с. 232, 256]. Особливо цю традицію продовжили нащадки Володимира Мономаха та Олега Святославича (Гореславича), які посідали основні престולי, насамперед Київський [Тальберг Н., 2008, с. 22, 24].

У писемних джерелах після 1240 р. відсутні згадки т. зв. норманських імен династії Рюрика, окрім Олега (надавались в честь святого благовірного Олега Брянського, який мучеником загинув у 1288 р.) [Войтович Л., 2006, с. 421].

Ярослав Мудрий народився від дочки Рогволда – Рогнеди (обидва імені варязького походження. – Авт.) [Главацький М., 2016, с. 48], проте інші її сини – Ізяслав та Мстислав – чомусь мають лише слов'янські імена [Духопельников В., 2018, с. 27–28]. Нащадки святого благовірного Ярослава Мудрого, окрім винятків, зазначених вище, отримували при народженні христи-

янське ім'я та слов'янське (руського походження) при постригу в князі [Войтович Л., 2006, с. 26 – 27].

Імена синів Ярослава Мудрого – Володимир, Ізяслав, Святослав, Всеволод, В'ячеслав (за винятком Іллі та Ігоря) та його внуків – Ростислав Володимирович, Святополк Ізяславич, Володимир Всеволодович Мономах – засвідчують, що їхніх синів, внуків і багатьох нащадків по чоловічій лінії іменували під час княжого постригу іменами, поширеними лише у власному роді.

Першим князем тільки з християнським іменем є Василько Тербовлянський – син Ростислава-Михайла Володимировича, тоді як його брати мали й княжі імена – Рюрик і Володар, а також його син Ігор-Іван, племінники Ростислав та Володимирко (Володимир) Ростиславичі [Войтович Л., 2006, с. 322–323, 332–338]. Син і внуки останнього – Ярослав Осмомисл та Володимир і Олег, як бачимо, також мали княжі імена [Войтович Л., 2006, с. 339–323], за винятком племінника Івана Ростиславича Берладника [Войтович Л., 2006, с. 349–349], але син останнього знову отримав княже ім'я Ростислав [Войтович Л., 2006, с. 351].

Визначний український дослідник половців-куманів проф. Я. Пилипчук вказує, що Володимир Мономах та Олег Ярославич у 1107 р. за допомогою шлюбів уклали союз із найвпливовішим половецьким родом Аєпи – синами Асеня та Гиргеня [Пилипчук Я., 2016, с. 74, 81].

Існує припущення, що і сам Володимир Мономах, після смерті Гіти в 1107 р. одружився з половецької княжною в хрещенні Євфимією (померла 1126 р.), від якої народились Юрій Долгорукий та Андрій Добрий [3]. Юрій Долгорукий народився не 1090 р., як зазначає російська історіографія, а після смерті Гіти в 1107 р., що логічно, якщо згадаємо рік народження Всеволода Велике Гніздо – 1154 р. [Соловьев С, 1988, с. 718]. Через спротив синів Володимира Мономаха від Гіти – Мстислава, Ярополка та В'ячеслава, Юрій та Андрій не отримали в дитинстві родових імен, а залишились тільки з християнськими. Проте вже їхні сини – Всеволод Юр'евич та Володимир Андрійович [Войтович Л., 2006, с. 463] отримали такі імена саме тоді, коли їхні батьки посідали княжі престולי [Войтович Л., 2006, с. 460]. За згодою представників роду згадані історичні особи отримали імена правлячого роду, проте жорстока боротьба за Київський престол між Юрієм Долгоруковим та Ізяславом Мстиславичем у 1146–1154 рр. та їхніми синами – Андрієм та Мстиславом, спричинила перше нашествя московитів в 1169 р. [Войтович Л., 2006, с. 466–469].

Окремо слід торкнутись Данила Галицького та його брата Василька – правителів Галицько-Волинської держави, народжених від другого шлюбу Романа-Бориса Мстиславича, праправнука Володимира Мономаха [Войтович Л., 2006, с. 470–495].

Згідно з дослідженням М. Главацького «Данило Галицький», Роман-Борис Мстиславич у 1197 р. розлучився з Предславою (дочка Рюрика Ростиславича. – Авт.), а в 1199 р. вдруге одружився з Анною, від якої народились Данило й Василько [Главацький М., 2016, с. 8–9]. Тут варто згадати, що християнське ім'я Данило мав сват Романа – Всеволод Святославич Чермний, і він скоріше був хрещеним батьком Данила, проте після несподіваної загибелі Романа в 1205 р. за наполяганням невістки Олени не сприяв наданню Данилові та Василькові імен Рюриковичів. Коли ж вони остаточно посіли престоли, то три їхні сини – Мстислав та Роман Даниловичі, а також Володимир-Іван Василькович носять княжі імена [Войтович Л., 2006, с. 501–503]. Інші нащадки роду Данила мають лише християнські імена – Іраклій та Лев Даниловичі, Юрій Львович та його сини Андрій і Лев і онук Юрій Тройденевич [Войтович Л., 2006, с. 496–501, 506, 511, 512].

Основними причинами надання лише християнських імен синам Романа Великого є:

а) другий шлюб без остаточного розірвання з попередньою дружиною Предславою, яку пізніше насильно постригли в черниці разом із батьком Рюриком Ростиславичем;

б) відмова провідних представників роду від Мстислава та Ярослава Ізясловичів, а також від Ростислава Мстиславича визнати їх законний статус,

в) заперечення рідної сестри Данила й Василька – Олени, яка була одружена з відомим нам сьогодні святим Михайлом Всеволодовичем. Про це докладно писав проф. Л. Войтович у згаданій вище праці.

Для нашої статті важливим є з'ясування особи Михаїла Всеволодовича – святого мученика і страсотерпця за віру Христову [Зотов В., 1898, с. 67]. Дивно, що онук Святослава Всеволодовича та зять Романа Великого при народженні 1179 р. отримав лише християнське ім'я Михаїл без імені приналежності до правлячого роду з майбутнім правом на київський престол, який він посідав, проте з іменем Михайло Всеволодович після боротьби з Володимиром Рюриковичем та Данилом Галицьким [Войтович Л., 2006, с. 408]. Проте його сини вже мали княжі імена Ростислав, Роман та Мстислав, як і внук святий Олег-Леонтій Романович [Зотов В., 1898, с. 285, 291].

Дослідники вважають, що останній правитель Русі до 1240 р., можливо, мав ім'я Ярослав, якого російські історики навмисно прив'язали до сина Всеволода Велике Гніздо – князя Ярослава Всеволодовича, князя Переяслава Заліського. Спочатку позначають його першу появу саме в древньому Переяславі у 1201 р., [Солов'єв С., 1988, с. 558], хоча йому в той час було не більше 10 р. (згідно з російськими джерелами. – Авт.). Якщо припустити ймовірність приналежності імені Ярослав святому Михайлу Чернігівському, то на зазначений період йому було понад 20 р. і посідати Переяслав він міг як чоловік онучки Рюрика Ростиславича Олени та зять Романа Мстиславича Великого – наймогутніших правителів Русі того часу. Після смерті Романа у 1205 р. Ярослав Переяславський мав намір посісти Галицький престол поряд з іншими законними претендентами – онуками Ярослава Осмомисла від дочки Єфросинії та Ігоря Святославича. Якщо мова про сина Всеволода Велике Гніздо – Ярослава, то родинних прав на Галич він не мав, як і власне на Переяслав Руський. А ось Переяслав Заліський він дійсно посідав, і той був його основним уділом до нашествия хана Батия, з допомогою якого він після загибелі брата Юрія захопив престол у Володимирі-на-Клязьмі.

Натомість Михайло Всеволодович посідав Київський царський престол до своєї трагічної загибелі у 1246 р. та боровся 40 років із Данилом та Васильком за Галич до остаточної поразки під Ярославом у 1245 р. За Івана Грозного мошці мученика були вивезені (чи вкрадені) до Москви, і саме від нього ведуть свій родовід древні роди Трубецьких, Воротинських та ін., хоча деякі дослідники спростовують їх походження від Михайла Чернігівського.

Автори дослідження пропонують звернути увагу на проблематику імен землі, відомої в сучасних працях як Володимиро-Суздальське князівство – основа сучасної Московії-РФ. Після завоювання Батия, згідно з російськими джерелами, припинився звичай надавати княжі імена на честь роду Рюрика, тому надавались суто християнські імена з грецького синодика [Акунин Б., 2014, с. 218–219] або імена на честь померлих родичів, а також новоканонізованих святих, визнаних Константинопольським патріархатом, – Володимир, Борис, Гліб, Олег тощо [Солов'єв С., 1988, с. 485]. Після Олександра Невського всі його нащадки носили лише християнські імена – Андрій, Дмитро, Данило, Іван, Юрій тощо [Акунин Б., 2014, с. 218–219].

Окремо слід відзначити факт установаження нової традиції на Московії протягом XIV–XVI ст., зокрема запровадження для

місцевих князів в більшості, за окремими винятками, імен Іван та Василь, починаючи від Івана Калита до Іван Грозного включно, що мало певний політичний смисл щодо державного статусу правителя Московії.

Значення імені **Василій (Василевс)** було досліджено раніше [Православ'я в Україні, 2020, с. 61 – 71], зокрема зазначено, що Володимир Великий та Володимир Мономах могли використовувати своє хрещене ім'я Василій як титул «**василевс**» [Православ'я в Україні, 2020, с. 69].

Окремо на цьому питанні зупинився проф. Г. Острогорський, вказавши на зміну титулу Іраклія (610–641) з давньоримських титулів «імператор», «кесар» та «август» на «василевс», який став основним для візантійських імператорів до самого падіння Візантії в 1453 р. [Острогорский Г., 2011, с. 157 – 158].

А щодо княжого імені **Іван** цікаву підказку подав В. Белінський у праці «Москва Ординська» [Белінський В., 2014, с. 186]. При цьому слід згадати і про древнє передання християн несторіанської гілки щодо правителя Сходу пресвітера Іоана [5]. Княжий титул **Іван**, співзвучний древньокитайському **Ван**, – означало правитель самостійних держав на Сході [4]. Водночас коли княжі імена роду Рюриковичів припинили надавати, виник звичай надання подвійних християнських імен. Наприклад, син Василя Темного Іван мав хрещене ім'я Тимофій [Соловьев С., 1988, с. 485].

Таким чином, після 1328 до 1584 рр. майже всі правителі Московського князівства, окрім Симеона Гордого, Дмитра Донського та Дмитра Шемьяки, були виключно Іванами або Василями [Универсальный, 2009, с. 234]. В. Білінський у своїх працях, зокрема «Москва Ординська» [Білінський В., 2012], пояснює ці зміни встановленням нової династії з роду Чингізидів, яких російська історіографія формально поєднала з династією Рюриковичів через християнські імена без використання імен древніх імен цього роду.

Детально проаналізувавши матеріал згаданої праці, вкажемо на певні важливі моменти.

Митрополит Київський переніс свою резиденцію до Москви на прохання місцевого князя, відомого як Іван Калита, хоча в той час правителем Золотої Орди був один із наймогутніших ханів Узбек (1313–1341), і це могло статись лише за його особистим наказом. Основною причиною вказаних подій стало прийняття ісламу як державної релігії, а не просте бажання улусного князя чи церковного ієрарха, присутність якого в сто-

лиці виявилась зайвою, хоча залишався єпископ Сарайський як представник митрополита. Крім того, здійснивши у 1331 р. вдалий похід на Візантію, Узбек добився ліквідації Галицької митрополії у 1332 р., а дочка імператора Адроніка II Палеолога стала його наложницею.

За російськими джерелами, Московський князь Симеон Гордий напеліг і добився у 1347 р. ліквідації Галицької митрополії, хоча на той час керівником Золотої Орди був син Узбека хан Джанібек (1342–1257), і лише він мав право звернутись до Вселенського Патріарха щодо повторної ліквідації та приєднання до Московської Церкви (офіційно називалась Київська митрополія. – Авт.) Галицької митрополії, оскільки ще Узбек визнав приєднання Галицької землі до володінь Казимира III.

Василій Дмитрович, згідно з російськими джерелами, був правителем Московського улусу, на який отримав ярлик від хана Тохтамиша у 1391 р. [Акунин Б. , 2014, с. 307]. Тобто статус Василя відповідав сучасним аналогам – губернатор, префект, голова обласної адміністрації. Виникає закономірне питання: на основі яких повноважень він заборонив (?) митрополиту Київському Кипріану, юрисдикція якого поширювалась на території тодішніх держав Золота Орда, Королівство Польське та Велике Князівство Литовське, згадувати під час богослужіння ім'я Візантійського імператора. Та цікавішим є те, за що він отримав докірливий лист від самого Константинопольського патріарха за цей учинок [Голубинский Е., 1900, с. 346]. Якщо йдеться про сина Дмитра Донського Василя, то було б безглуздо Вселенському Патріархові звертатись до улусного князя, минаючи законного правителя Золотої Орди Тохтамиша. Проте якщо під особою Василя I розуміти самого Тохтамиша, який через боротьбу Тамерланом змушений був переїхати на північні улуси Золотої Орди і розмістити свою ставку в Москві, то все стає на свої місця. Як цар найбільшої держави Східної Європи, прийнявши православ'я з ім'ям Василій, Тохтамиш став рівним візантійським василевсам-імператорам, а тому необхідності згадування під час богослужіння на землях християнських улусів Золотої Орди імен правителів іншої держави, яка ще продовжувала називати себе Римською імперією, проте контролювала лише Константинополь з околицями і перебувала під загрозою остаточного завоювання османським султаном Баязидом. Саме тому в уявленні Василя I лише його держава була справжнім православним царством і лише його ім'я мало поминатись на богослужінні

у православних храмах Золотої Орди та особливо в Московському улусі.

Те саме стосується Василя II, якого всі історики пов'язують з московським князем Васи́лем Васи́льовичем Темним (1433–1462). Проголосити автокефалію Православної Церкви в статусі керівника московського улусу, ярлик на який він отримав від хана Золотої Орди Улу-Мухамеда [Акунин Б., 2014, с. 339], він би не зміг. Проте якщо взяти до уваги припущення В. Білінського, то хан Улу-Мухамед унаслідок боротьби з іншим ханом, Кічі-Мухамедом, був змушений переїхати в північні улуси держави та переніс свою ставку до Москви, попередньо стративши Васи́ля Темного. Для підкреслення свого статусу як правителя православного царства Улу-Мухамед прийняв хрещення з ім'ям Васи́лій [Білінський В., 2012, с. 182–185] і одним із найперших питань як глава держави в контрольованих ним православних улусах вирішує долю Православної Церкви в Золотій Орді. Зібравши у 1448 р. собор єпископів та поставивши без благословення Патріарха митрополитом Іону, Васи́лій II фактично проголосив автокефальний статус Московської Православної Церкви. Ба більше, саме Васи́лій II, а не правитель Золотої Орди Улу-Мухамед добився визнання статусу Іони як Київського митрополита від польського короля Казимира IV і наказав переїхати із Сараю місцевому єпископу, який поселився у передмісті Москви – Крутіцах.

Розуміючи неканонічний статус новопоставленого Київського митрополита, за порадою чи наполяганням православних ієрархів Золотої Орди і Польсько-Литовської держави, Васи́лій II, а не Улу-Мухамед чи Казимир IV звернулись до імператора Костянтина XI щодо самочинного поставлення в сан митрополита Іони, проте лист не було надіслано через проголошення останнім унії [Острогорский Г., 2011, с. 679].

Згідно з нормами церковного протоколу, Вселенський патріарх міг спілкуватися лише з представниками незалежних держав після їх офіційного визнання іншими державами та Римською (Візантійською) імперією. Потрібно нагадати, що Православна Церква України отримала Томос про автокефалію лише через 27 років із часу проголошення незалежності і після неодноразових письмових звернень легітимного керівництва Української держави, а не завдяки клопотанням якогось губернатора-голови ОДА чи самопроголошених лідерів т.зв. ЛДНР.

Тому якщо мова йде про правителів московського улусу Васи́лія Дмитровича та Васи́лія Васи́льовича, то це не було б мож-

ливим, а якщо позначити їх як царів Золотої Орди зі ставкою у Москві, усе відповідає нормам протоколу. У випадку з Василієм I та Василієм II потрібно розглянути можливість зміни династії Рюриковичів в особах нащадків окремої гілки Чингісхана – Тохтамиша (Василія Дмитровича) та Улу-Мухамеда (Василія Васильовича Темного), які посідали московський православний престол і лише після прийняття хрещення з іменами Василій I та Василій II ставали православними правителями, рівними візантійським василевсам-імператорам.

Це дискусійне питання потребує подальшого вивчення, і воно є можливим припущенням на основі поданих обґрунтувань.

Висновки

На нашу думку, спочатку особа роду Рюриковичів отримувала християнське ім'я під час святого хрещення, а потім, по досягненні певного віку, відбувався «княжий постриг» за таких умов:

- пострижений мав батька, який вже був на князівському (Київському царському) або на іншому князівському престолі (вологостей-уділів): Полоцькому, Волинському, Галицькому, Чернігівському, Переяславському, Володимиро-Суздальському та ін.), тобто перебував при виконанні службових обов'язків, і також його батько і дід мали княжі імена;
- князівський (царський) постриг відбувався у віці 3-х і пізніше років за участю представників старійшин роду – великих князів основних земель або царя-кесаря Києва та вищої православної ієрархії – митрополита чи місцевих єпископів;
- при постригу, за згодою родичів та присутніх, новопострижений, отримував ім'я (слов'янські Володимир, Ярослав, Святослав, Ізяслав, Всеволод або варязькі Рюрик, Олег, Ігор-Інгвард та ін.) із правом успадкування Київського царського престолу та ін. удільних престолів за старшинством у роді;
- у разі відмови родичів щодо надання княжого (царського) імені Рюриковичів за особою визнавалось статус князя лише хрещеним ім'ям, без права на Київський та ін. удільні престоли.

Після 1240 р. княжі імена слов'янського та варязького походження поступово були остаточно замінені християнськими, окрім новоканонізованих святих Володимира, Бориса, Гліба та Олега, а на Московії особливого поширення набули імена Іван та Василь.

Джерела:

1. Войтович Л. Княжа доба: портрети еліт. Біла Церква, 2006. 684 с.
2. Зотов В. О Черниговских князях по Любецкому синодику. О Черниговском княжестве в татарское время. С.-Петербург, Типография братьев Пантелеевых, Вейская № 16, 1892. 370 с.
3. Володимир Мономах. URL: <https://ua.wikipedia.org>
4. Иоан, пресв. URL: <https://ru.wikipedia.org>
5. Титул Ван. URL: <https://ru.wikipedia.org>

Література:

6. Акунин Б. Часть Азии. История Российского государства. Ординский период. Москва; АСТА, 2014. 393, [3] с.: ил. (История Российского государства).
7. Ар'ев В., Йосифчук М. Державно-церковний статус володаря Київської Русі-України святого Володимира Великого. *Святий рівноапостольний Володимир – творець Української держави*. Київ: КПБА, 2015. С. 69–76.
8. Білінський В. Москва Ординська (XIII–XVI ст.): Історичне дослідження. Кн. II. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2012. 400 с.
9. Бойко О. Д. Історія України: Навч. посібник. 3-тє видання, виправлене і доповнене. Київ: Акадевидав, 2006. 688 с. (Альма-матер).
10. Главацький М. В. Данило Галицький: Наук. поп. вид. Київ: Вид. група КМ-БУКС, 2016. 160 с. (Творці державного престолу).
11. Главацький М. В. Ярослав Мудрий: Наук. поп. Вид. Київ: Вид. група КМ-БУКС, 2016. 144 с. (Творці державного престолу).
12. Голубинский Е. История Русской Церкви. Москва: Типография Э. Лиссиер и Ю. Роман., 1880. Т. 1.
13. Духопельников В. Ярослав Мудрый / пер. з рос. О. Ю Коноз; худож. Оформлювач О. А. Гугалова. Харків: Фоліо, 2018. 121 с.: ил. (Знамениті українці).
14. Йосифчук М., прот. Святий рівноапостольний правитель Русі-України. Аналіз державного статусу. *Православ'я в Україні*. Київ, 2020. [Вип. 10]. 708 [2] с.
15. Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Выбор имени у русских князей в X–XVI вв. Династическая история сквозь призму антропонимики. Москва: «Индрик», 2006. 904 с.
16. Пилипчук Я. Соціальна історія кипчаків у IX–XIII ст. Київ, 2018. 340 с.
17. Подволоцький А. А. Правда історія Київської Русі: про що мовчать підручники історії. Харків, 2014. 368 с.
18. Острогорський Г. А. История Византийского государства. Москва: Сибирская благозвонница, 2011. 895 [1] с., ил., карты.
19. Соловьев С. М. Сочинение в 18 кн. Кн. II. Т. 3–4. История России з древнейших времен. Москва: «Мысль», 1988. 765 с.
20. Тальберг Н. История Русской Православной Церкви. Москва: Изд-во Стретенского монастыря, 2008. 960 с.

Dzherela:

1. Voitovych L. Kniazha doba: portrety elit. Bila Tserkva, 2006. 684 s.
2. Zotov V. O Chernihovskikh kniaziah po Liubetskому sinodiku. O Chernihovskom kniazhestve v tatarskoe vremia. S.-Peterburh, Tipohrafiia bratev Panteleevykh, Vereiskaia № 16, 1892. 370 s.
3. Volodymyr Monomakh. URL: <https://ua.wikipedia.org>
4. Tytul Van. URL: <https://ru.wikipedia.org>
5. Presviter Ioan. URL: <https://ru.wikipedia.org>

Literatura:

6. Akunin, Boris. Chast Azii. Istoriia Rossiiskoho hosudarstva. Ordynskii period/ Boris Akunin. Moskva; ASTA, 2014. 393, [3] s.: il.(Istoriia Rossiiskoho hosudarstva).

7. Ariev V., Iosyfchuk M. Derzhavno-tserkovnyi status volodaria Kyivskoi Rusy-Ukrainy sviatoho Volodymyra Velykoho. *Sviatyi rivnoapostolnyi Volodymyr – tvorets Ukrainskoi derzhavy*. Kyiv: KPBA, 2015. S. 69–76.
8. Bilinskyi V. Moskva Ordynska (XIII–XVI stolittia): Istorychne doslidzhennia. Kn. II. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 2012. 400 s.
9. Boiko O. D. Istoriiia Ukrainy: Navch. posibnyk. 3-tie vydannia, vypravlene i dopovnene. Kyiv: Akadevydav, 2006. 688 s. (Alma-mater).
10. Hlavatskyi M. V. Danylo Halytskyi: Nauk. pop. vyd. Kyiv: Vyd.hrupa KM-BUKS, 2016. 160 s. (Tvortsi derzhavnoho prestolu).
11. Hlavatskyi M. V. Yaroslav Mudryi: Nauk. pop. vyd. Kyiv: Vyd. hrupa KM-BUKS, 2016. 144 s. (Tvortsi derzhavnoho prestolu).
12. Holubinskii E. Istoriiia Russkoi Tserkvi. Moskva: Tipohrafiia E. Lissier i Iu. Roman., 1880. T. 1.
13. Dukhopelnikov V. Yaroslav Mudryi / per. Z ros. O. Iu. Konoz. Kharkiv: Folio, 2018. 121 s.: il. (Znamenyti ukrainsi).
14. Yosyfchuk M., prot. Sviatyi rivnoapostolnyi pravytel Rusy-Ukrainy. Analiz derzhavnoho statusu. *Pravoslavia v Ukraini*. Kyiv, 2020. [Vyp 10]. 708 [2] s.
15. Litvina A. F., Uspenskii F. B. Vybor imeni u russkikh kniazei v X–XVI vv. *Dynasticheskaia istoriia skvoz prizmu antropoponimiki*. Moskva: «Indrik», 2006. 904 s.
16. Pylypchuk Ia. Sotsialna istoriia kypchakiv u IX–XIII st. Kyiv, 2018. 340 s.
17. Podvolotskyi A. A. Pravdyva istoriia Kyivskoi Rusi: pro shcho movchat pidruchnyky istorii. Kharkhiv, 2014. 368 s.
18. Ostrohorskii H. A. Istoryia Vizantiiskoho hosudarstva. Moskva: Sibirskaia blahozvonnitsa, 2011. 895 [1] s., il., karty.
19. Solovov S. M. Sochinenie v 18 kn. Kn. II. T. 3–4. Istoriiia Rossii z drevneishikh vremen. Moskva: «Mysl», 1988. 765 s.
20. Talberh N. Istoriiia Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi. Moskva: Izd-vo Stretenskoho monastyria, 2008. 960 s.